

Vatandaşlık Okuryazarlığına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi

Examining the Views of Prospective Social Sciences Teachers on Citizenship Literacy

ÖZET

Vatandaşlık eğitimi kapsamında hayata geçirilen uygulamalar, bireylerin vatandaşlık yeterliklerini edinmesinde büyük bir öneme sahiptir. Bu yeterliklerden biri de vatandaşlık okuryazarlığı becerisidir. Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı becerisine ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı becerisine ilişkin görüşlerinin ortaya çıkartılıp incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 eğitim öğretim yılında bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 27 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı kavramının tanımı ve boyutlarına ilişkin kısmi bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Vatandaşlık okuryazarlığının birçok kavram, bilgi, beceri ve değerle ilişkilendirilmesi, bütünlük ve süreç odaklı becerilerle desteklenen çok boyutlu yapısını göstermektedir. Bu sonuca ek olarak öğretmenler tarafından, erken yaşta edinilen vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin daha kalıcı ve anlamlı öğrenmelere katkı sağlayabileceği belirtilmektedir. Ayrıca öğretmenler tarafından, öğretim sürecinde öğretmen ve öğrenci niteliği, öğretim sürecinin ve öğretim programının çerçevesi, ders kitaplarının içeriği ve vatandaşlık kavramının özelliğinden kaynaklanan sorunlar yaşanabileceği ve olası sorunlara yönelik çözüm önerileri arasında, öğretim programlarının revize edilmesi, öğretim sürecinde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması ve vatandaşlık kavramının somutlaştırılmasına ilişkin öneriler de tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık okuryazarlığı, sosyal bilgiler, vatandaşlık eğitimi, okuryazarlık becerisi, sosyal bilgiler dersi öğretim programı

ABSTRACT

The practices implemented within the scope of citizenship education are of great importance for individuals to acquire citizenship competencies. One of these competencies is citizenship literacy skill. The aim of this study is to examine pre-service social studies teachers' views on citizenship literacy skills. In this study, phenomenology, which is one of the qualitative research methods, was used to reveal and examine the views of pre-service teachers on citizenship literacy skills. The study group of the research consisted of 27 pre-service social studies teachers studying at a state university in the 2024-2025 academic year. The data of the study were obtained through a semi-structured interview form. Content analysis was used to analyze the data. According to the results obtained from the research, it was seen that pre-service social studies teachers had partial knowledge about the definition and dimensions of the concept of civic literacy. The fact that citizenship literacy is associated with many concepts, knowledge, skills and values shows its multidimensional structure supported by integrated and process-oriented skills. In addition to this result, teachers stated that civic literacy skills acquired at an early age can contribute to more permanent and meaningful learning. In addition, teachers stated that there may be problems arising from the quality of teachers and students in the teaching process, the framework of the teaching process and curriculum, the content of the textbooks and the nature of the concept of citizenship, and among the suggestions for solutions to possible problems, suggestions for revising the curriculum, using different methods and techniques in the teaching process and concretizing the concept of citizenship were also identified.

Keywords: Citizenship literacy, social studies, citizenship education, literacy skills, social studies curriculum

GİRİŞ

Bilgi teknolojisinde büyük ilerlemelerin yaşandığı dijital çağ, hayatı hızlı ve doğru hale getirirken vatandaşlara modern yaşam aktivitelerinde destek olmakta ve dünyayı sınırsız, mekânsız ve zamandan bağımsız bir hale getirmektedir. Dijital çağ, eğitimden siyasete, sosyal hayattan ekonomiye, kültürden savunma ve güvenliğe kadar

Büşra Yılmaz¹
Hatice Memişoğlu²

How to Cite This Article

Yılmaz, B. & Memişoğlu, H. (2025). "Vatandaşlık Okuryazarlığına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşlerinin İncelenmesi" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:11, Issue:10; pp:1783-1801. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17441003>

Arrival: 12 May 2025

Published: 25 October 2025

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doktora Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Bolu, Türkiye. ORCID: 0000-0001-9657-5535

² Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Bolu, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3987-8454

birçok alanda hayatı dönüştürüyor. Dijital çağ, eğitimden siyasete, sosyal hayattan ekonomiye, kültürden savunma ve güvenliğe kadar birçok alanda hayatı dönüştürmekte; vatandaşlara bilgiye hızlı erişim, iletişim kolaylığı, verimlilik artışı gibi olumlu destekler sunarken, aynı zamanda bilgi kirliliği, mahremiyet ihlali ve teknoloji bağımlılığı gibi olumsuz durumlara da yol açabilmektedir. Dolayısıyla dijital çağda vatandaşlık niteliklerine sahip olmak çok daha kritik bir önem kazanmıştır (Wutsqah vd., 2020). Nitekim dijital çağ, bireylerin çeşitli becerilere sahip olmasını gerekli kılmaktadır.

Dijital çağın getirileri olan beceriler günümüzde 21. yy becerileri olarak adlandırılmaktadır. 21. yy becerileri arasında etkin vatandaşlık becerileri de yer almaktadır. 21. yüzyılın en önemli hedeflerinden biri, çevresindeki sorunları tanıyan, bu sorunlara duyarlılık gösteren ve çözüm için etkili adımlar atabilen etkin vatandaşlar yetiştirmektir. Vatandaşlık, bir bireyin belirli bir toprak parçasında ve bir devlet çatısı altında yaşarken eşit şekilde çeşitli haklara sahip olması ve devlete karşı belirli görev ve sorumluluklar üstlenmesidir (Faiz, 2018). Vatandaşlık, siyasi ve sosyal konuları da kapsayan geniş bir çerçeveye sahiptir (Anditasari vd., 2023). Etkin vatandaşlık ise haklarını, görev ve sorumluluklarını bilmesi ve bilinçli bir şekilde kullanabilmesini gerektirir. Etkin vatandaşlık niteliklerine sahip bireyler olunması için gerekli okuryazarlık becerilerinden biri vatandaşlık okuryazarlığıdır. Vatandaşlık okuryazarlığı, etkin vatandaşlık için gerekli bilgi ve becerilerin bütünüdür ifade eder. Bu okuryazarlığa sahip bireyler, toplum içinde bilinçli ve sorumlu bir şekilde hareket eden etkin vatandaşlardır (Faiz, 2018).

Vatandaşlık okuryazarlığı, bireyin kendi çıkarlarıyla ortak çıkarların kesiştiği, yasama ve politik konular arasındaki ilişkileri tanıma becerisidir (Kingston, 1983). Milner (2001) vatandaşlık okuryazarlığını, etkin vatandaşlığın temeli olan bilgi ve beceri çerçevesi şeklinde tanımlanmıştır. Vatandaşlık okuryazarlığı, bireyin içinde bulunduğu topluma etkin bir şekilde nasıl katılacağı ve toplumu nasıl değiştireceği bilgisine sahip olunmasıdır (Zarcadoolas vd., 2006). Hart'a (2006) göre vatandaşlık okuryazarlığı, bireylerin demokratik süreçlere katılımı için gerekli bilgi ve becerileri edinmesini sağlar. Yapılan tanımlar incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığının yalnızca politik süreçleri kapsamadığı aynı zamanda doğruyu ayırt edebilmeyi, empati yapabilmeyi, politik süreçlerin bireylerin yaşantısı üzerindeki etkisini anlayabilmeyi içerdiği görülmektedir (Schiavo, 2020). Kısacası vatandaşlık okuryazarlığı bireyin haklarını bilmesini, sosyal sorumluluğun farkında olmasını ve sosyal adaleti destekleyen kararlar alabilme becerisini tanımlar.

Vatandaşlık okuryazarlığına sahip bireyler, çevrelerindeki sorunları fark eden, bu sorunların çözümüne yönelik istekli ve çözüm üretebilen bireylerdir. Katılımcı ve sorumluluk bilinci yüksek bir tutum sergilemeleri en belirgin özelliklerindendir (Faiz, 2018). Bir ülkenin vatandaşları hakları, sorumlulukları, yasalar, değerler ve prosedürler hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmalıdır (Anditasari vd., 2023). Günümüzde göç, istihdam, demografik değişimler, suç, hizmetlere erişim, yaşam koşulları, sağlık, beslenme, eğitim ve insan hakları gibi çeşitli konuları anlamak için vatandaşlık katılımı sağlayan ve gerçekleri araştıran, analiz eden ve eleştirel düşünebilen bireylerin vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip olduğu söylenebilir (Engel, 2017). Kısacası bireylerin haklarını bilmesi ve kullanması, topluma aktif olarak katılması, kamu yararı için katkıda bulunması, oy verme gibi katılımcı örnekler yoluyla seçimler yapması ve topluma siyasi olarak katılması vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip bir bireyin özellikleri arasındadır (Silva & Vaz, 2013). Vatandaşlık okuryazarlığı, bireyin birçok beceri ve değere sahip olmasını gerektirir.

Vatandaşlık okuryazarlığı okuduğunu anlama, düşüncelerini yazılı ve sözlü ifade etme, etkin dinleme ve gözlemde bulunma gibi iletişim becerilerini; sorunların nedenlerini belirleme, sorunların çözümlerini belirleme ve çözüm için karar verme gibi karar verme becerilerini; iş birliği yapma, rehber olma ve rehber olunma gibi kişilerarası becerilerini; araştırma yoluyla öğrenme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma gibi yaşam boyu öğrenme becerilerini içerir (Oğuz Haçat, 2021; Wilson, 2002). Kısacası eleştirel düşünme, iş birliği, iletişim, yaratıcılık (Oğuz Haçat, 2021), problem çözme ve öz denetim becerilerinin vatandaşlık okuryazarlığı becerileri arasında yer aldığı söylenebilir. Vatandaşlık okuryazarlığı sosyal bilgiler öğretim programında yer alan adalet, çalışkanlık, duyarlılık, dürüstlük, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi değerleri içerir (Faiz, 2018).

Vatandaşlık okuryazarlığı, vatandaşlık eğitiminin hedefleriyle uyumlu olduğu için birbirleriyle yakından ilişkilidir ve bireylerin karakterlerine şekil verme noktasında etkili olan bir değişkendir. Dolayısıyla vatandaşlık okuryazarlığının geliştirilmesi gereken bir beceri olduğu ve vatandaşlık eğitime ilişkin faaliyetlerin nitelikli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği söylenebilir (Anditasari vd., 2023). Bu bağlamda, bireylerin vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip olmalarına hizmet edecek öğretim programlarından biri de temelinde vatandaşlık eğitimi olan sosyal bilgiler öğretim programıdır. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarından biri de etkin ve katılımcı vatandaşlar yetiştirmektir. Bu anlamda vatandaşlık okuryazarlığı ile sosyal bilgiler dersi arasında kuvvetli bir bağ olduğu söylenebilir. 2024 Sosyal bilgiler dersi öğretim programı incelendiğinde 4, 6 ve 7. sınıf "Yaşayan

Demokrasimiz”, 5. sınıf “Birlikte Yaşamak” ve “Yaşayan Demokrasimiz” öğrenme alanlarında vatandaşlık okuryazarlığı becerisine (OB6.) yer verildiği görülmektedir.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde okuryazarlık becerileri üç düzeyde yapılandırılmıştır. Farkındalık düzeyi, temel bilgi, terim, kavram ve olguları tanıma, anlama, farkında olma ve duyarlılık geliştirmek; işlevsellik düzeyi, bu bilgi, terim, kavram ve olgular arasındaki bütüncül ilişkileri kavramak; eylemsellik düzeyi ise öğrencilerin edindikleri bilgileri kullanarak aktif bir şekilde harekete geçmelerini amaçlamaktadır. Şekil 1’de farkındalık, işlevsellik ve eylemsellik düzeylerine göre yapılandırılmış vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bütünlük beceriler ve süreç bileşenleri verilmiştir (MEB, 2024).

Şekil 1 incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığının farkındalık düzeyinde 1 bütünlük beceri, 4 süreç bileşeni; işlevsellik düzeyinde 1 bütünlük beceri, 5 süreç bileşeni; eylemsellik düzeyinde 2 bütünlük beceri, 5 süreç bileşeni olduğu görülmektedir (MEB, 2024).

OB6. VATANDAŞLIK OKURYAZARLIĞI	
Farkındalık Düzeyi	OB6.1. Vatandaşlığı anlama
	- OB6.1.SB1. Devlet ve birey kavramlarını tanımak - OB6.1.SB2. Devlet organlarını ve devlet kurumlarını tanımak - OB6.1.SB3. Toplumsal kuralların farkına varmak - OB6.1.SB4. Farklılıklara saygı duymak
	OB6.2. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını sorgulama
	- OB6.2.SB1. Temel hak ve sorumlulukları tanımlamak - OB6.2.SB2. Temel hak ve sorumluluklarla ilgili sorular sormak (5N 1K) - OB6.2.SB3. Temel hak ve sorumlulukları hakkında bilgi toplamak - OB6.2.SB4. Toplanan bilgilerin doğruluğunu değerlendirmek - OB6.2.SB5. Toplanan bilgiler üzerinde çıkarım yapmak
İşlevsellik Düzeyi	OB6.3. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kullanma
	- OB6.3.SB1. Hak ve sorumlulukların farkına varmak - OB6.3.SB2. Hak ve sorumluluklarını yerine getirmek - OB6.3.SB3. Gönüllü faaliyetlere katılmak
	OB6.4. Hak arama
	- OB6.4.SB1. Başvuru yollarını tanımak - OB6.4.SB2. Başvuru yollarını kullanmak
Eylemsellik Düzeyi	

Şekil 1: Vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bütünlük beceriler ve süreç bileşenleri

Kaynak: MEB, 2024

Alan yazında sosyal bilgiler öğretmen adayları ve öğrencilerin vatandaşlık eğitimine ilişkin algılarını inceleyen birçok çalışma bulunmakla birlikte, vatandaşlık okuryazarlığının bir beceri olarak ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca alanyazında vatandaşlık eğitimine ilişkin öğretmen adayları ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkındaki görüşlerinin incelendiği çalışmada sosyal bilgiler ve sınıf öğretmeni adaylarının vatandaşlıkla ilgili konularda çoğunlukla kendilerini yetersiz olarak gördükleri (Şentürk vd., 2017), etkili vatandaşlık eğitiminde değerler ve değerler eğitimiye ilişkin öğretmenlerin düşüncelerinin incelendiği çalışmada değerlerin vatandaşlığın şekillenmesine katkı sağladığı, etkili bir vatandaşın vatanseverlik, sorumluluk, dürüstlük, çalışkanlık, saygı ve eşitlik gibi değerlere sahip olduğu (Karasu-Avcı vd., 2020), sosyal bilgiler öğretmen adayları için vatandaşlığın ve Türk vatandaşı olmanın ne ifade ettiğinin incelendiği çalışmada vatandaşlığı ve Türk vatandaşlığını hak ve özgürlüklerden ziyade görev ve sorumluluklar temelinde algıladıkları görülmektedir (Yiğit, 2017). Vatandaşlık eğitimine ilişkin ortaokul öğrencileri ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde vatandaşlık eğitiminde sık kullanılan kavramlara ilişkin algılarını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmada öğrencilerin çoğunun hak ve sorumluluk kavramlarına ilişkin algılarının yeterli düzeyde olduğu (Yılmaz, 2013), vatandaşlık bilinci düzeylerinin incelendiği çalışmada öğrencilerin vatandaşlık bilincine ilişkin bilgilerinin orta düzeyde, duyuşsal ve davranış eğilimlerinin ise yüksek düzeyde olduğu (Tolga, 2013),

Nitekim yapılan çalışmaların incelenmesi neticesinde vatandaşlık okuryazarlığı becerisine ilişkin alan yazında bir boşluğun olduğu görülmektedir. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisi gelişen bireyler vatandaşların bilgiye erişiminin nasıl olacağını, toplumsal değişime nasıl adapte olacağını ve farklı toplumlar ile nasıl iletişime geçileceğini fark eder (Levin, 2016; Oğuz Haçat, 2021). Bu özellikleri bireye kazandırmada sosyal bilgiler dersinin katkısı ve önemi büyüktür. Dolayısıyla vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersinin uygulayıcıları olan sosyal bilgiler öğretmenleri bu becerinin kazandırılmasında kilit role sahiptir. Öncelikle bu becerinin kazandırılabilmesi için sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bilgi, beceri, değer ve olumlu tutuma sahip olmaları gerekir. Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının

vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının,

- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığı tanımına,
- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığının alt boyutlarına
- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığının gerektirdiği temel yeterliklere,
- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığı ile ilişkili olan kavram, bilgi, beceri ve değerlere,
- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığı kavramının hangi sınıf düzeyinden itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine,
- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde yaşanan sorunlara,
- ✓ Vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz veya olmadığımız olgular ile ilgili yeni bilgiler elde etmeyi sağlar (Gülbüz & Şahin, 2014). Fenomenolojik araştırmalarda yaşantılar ve yaşantılara yüklediğimiz anlamlar veri analizi ile ortaya çıkarılmak istenir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılının birinci döneminde bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 24 kadın ve 3 erkek olmak üzere toplam 27 dördüncü sınıf sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme ile belirlenmiştir. Uygun örnekleme zaman, para, işgücü gibi unsurlar açısından sınırlılıklara sahip olunması nedeniyle kolay ulaşılabilir birimlerden örneklem seçilmesidir (Büyüköztürk vd., 2012).

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Araştırma verilerini toplamak için veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular araştırmacılar tarafından ilgili alan yazın ayrıntılı biçimde taranmış, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin görüş ve deneyimlerini ortaya çıkarabilecek temalar belirlenmiştir. Bu tarama sonucunda 14 maddelik bir soru havuzu oluşturulmuştur. Taslak maddeler; kapsam uygunluğu, ifade açıklığı ve tekrar/örtüşme açısından değerlendirilmek üzere bir sosyal bilgiler eğitimsi, iki sosyal bilgiler öğretmeni olmak üzere 3 uzmana sunulmuştur. Uzmanların değerlendirmesi sonucunda taslak form 8 maddeye indirilmiştir. Ardından, anlaşılabilirlik, akış ve süreyi görmek amacıyla taslak deneme formu 7 öğretmen adayına uygulanmıştır (pilot). Pilot uygulama sonrası geri bildirimler ve yanıt örnekleri ışığında 1 madde içerik tekrarı nedeniyle çıkarılmış, bazı maddelerin ifadesi yönlendiricilikten arındırılarak sadeleştirilmiştir. Nitel verilerin analiz sürecinde güvenilirliği desteklemek üzere pilot yanıtlar iki bağımsız araştırmacı tarafından kodlanmış ve araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994), (güvenirlik: görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı x 100) formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Uzman ile araştırmacıların yaptığı eşleştirme karşılaştırıldığında güvenilirlik oranı %87 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. Temaların bulunması, verilerin kod ve temalara göre örgütlenmesi aşamalarında içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmayı sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2013). Görüşme formundan elde edilen cevaplar, kodlama ve ayıklama, kategori geliştirme, geçerlik ve güvenilirlik aşamaları ile analiz edilir (Saban, 2008).

Görüşme formları incelendiğinde, görüşler ve gerekçeleri, öğretmen adaylarına numara verilerek kodlanarak yazılmıştır. Veri toplama formunda yer alan öğretmen adaylarına ait kodlar ile görüşme formunda yer alan sorulara ilişkin nedenlerin yer aldığı bir tablo oluşturulmuştur. Bu şekilde bir araya getirilen sorulara ilişkin cevaplar ve nedenleri arasındaki ilişkiler analiz edildikten sonra ilgili olanlar bir araya getirilerek her tema için kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategorilere ilişkin katılımcı görüşlerine yer verilmiştir. Bulgular kısmında ayrıntılı değinilen görüşleri temsil ettiği düşünülen farklı kategori alanı belirlenmiştir. Oluşturulan kategoriler altına

yerleştirilmiş görüşlerin, bulundukları kategoriye temsil edip etmediğinin kontrolünün sağlanması için alan uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak adına yapılan bu aşamada, vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin görüşlerin kavramsal kategori tabloları henüz eşleştirme yapılmamış hali ile iki alan uzmanı (1 öğretim üyesi, 2 öğretmen) ile paylaşılmış, kendisinden ifade edilen görüşleri kavramsal kategorilerden uygun gördüğü birine yerleştirmesi istenmiştir. Uzman tarafından yapılan eşleştirme ile araştırmacıların yaptığı eşleştirme birbiri ile kıyaslanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994), (güvenirlilik: görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı x 100) formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Uzman ile araştırmacıların yaptığı eşleştirme karşılaştırıldığında güvenirlik ,85 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın Etik İzni

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 29.11.2024

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 2024/403

BULGULAR

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin görüşleri tablolar şeklinde gösterilmiştir.

Vatandaşlık Okuryazarlığının Tanımına İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin yaptıkları tanımlar tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Vatandaşlık Okuryazarlığı Tanımına İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	Katılımcılar
İşlevsellik Düzeyi (Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını sorgulama)	19	Ö.1, Ö.2, Ö.3, Ö.6, Ö.7, Ö.8, Ö.10, Ö.12, Ö.13, Ö.15, Ö.16, Ö.17, Ö.18, Ö.20, Ö.22, Ö.24, Ö.25, Ö.26, Ö.27
Eylemsellik Düzeyi (Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kullanma ve hak arama)	13	Ö.2, Ö.5, Ö.6, Ö.9, Ö.10, Ö.13, Ö.14, Ö.17, Ö.20, Ö.22, Ö.23, Ö.25, Ö.27
Farkındalık Düzeyi (Vatandaşlığı anlama)	7	Ö.1, Ö.5, Ö.10, Ö.13, Ö.19, Ö.21, Ö.26

Tablo 1 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından vatandaşlık okuryazarlığı kavramına ilişkin en çok işlevsellik (f:19), en az ise farkındalık düzeyinde (f:7) görüş bildirdiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı tanımında yer alan farkındalık düzeyine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Bireyin devlet, toplum ve bireyler arası ilişkisini politik, sosyolojik ve ekonomik ilişkisini ifade eder (Ö.5). Vatandaşlık okuryazarlığı, devlet organları ve kurumları hakkında bilgi sahibi olmalarını içerir (Ö.1). Vatandaşların toplumsal kuralları anlayabilmelerini, devlet ve bireyleri tanımalarını ve farklılıklara saygı göstermesini içerir (Ö.19).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı tanımında yer alan işlevsellik düzeyine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığı, bireylerin topluma uyum sağlayabilmeleri için temel hak ve sorumlulukları ilgili sorular sormasını kapsar (Ö.13). Vatandaşlık okuryazarlığı, bireylerin toplumda nasıl etkin bir rol oynayabileceğini anlamalarına yardımcı olmak amacıyla, temel hak ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olmalarını içerir (Ö.1). Vatandaşların temel hak ve sorumlulukları ile ilgili kavramları bilme, tanıma ve anlamalarını sağlar (Ö.12).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı tanımında yer alan eylemsellik düzeyine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşların topluma uyum sağlayabilmesi için hak ve sorumluluklarını yerine getirebilmesidir (Ö.2). Vatandaşlık okuryazarlığı, bireylerin toplumda aktif ve sorumlu bir şekilde katılım gösterebilmesi için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumları kazandığı bir süreçtir (Ö.6). Bireyin kendini geliştirebilmesi, çevresini ve toplumu tanıyabilmesi, sorunlar karşısında çözüm odaklı katılım göstermesi ve sorumluluk üstlenmesi vatandaşlık anlayışını gösterir (Ö.5).”

Vatandaşlık Okuryazarlığının Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının alt boyutlarına ilişkin görüşleri tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Vatandaşlık Okuryazarlığının Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	Katılımcılar
Bilgi	11	Ö.3, Ö.5, Ö.9, Ö.12, Ö.15, Ö.16, Ö.18, Ö.21, Ö.23, Ö.24, Ö.27
Eylem	11	Ö.1, Ö.3, Ö.5, Ö.9, Ö.13, Ö.15, Ö.18, Ö.19, Ö.21, Ö.23, Ö.25
İlgi	6	Ö.3, Ö.7, Ö.9, Ö.12, Ö.19, Ö.26
Hak arama	5	Ö.1, Ö.15, Ö.17, Ö.21, Ö.25

Tablo 2 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından vatandaşlık okuryazarlığının alt boyutları olarak en çok bilgi ve eylem (f:11), en az hak arama (f:5) boyutlarının ifade edildiği görülmektedir. Bilgi olarak vatandaşlığı anlama boyutu (OB.6.1.), ilgi olarak vatandaşlık hak ve sorumluluklarını sorgulama boyutu (OB.6.2.), eylem olarak vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kullanma boyutu (OB.6.3.) ve hak arama boyutu (OB.6.4.) ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının bilgi boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Vatandaşlığın kapsamı hakkında bilgi sahibi olmak, vatandaşlığı anlamaya çalışmak (Ö.12). Vatandaşlık kavramına ve kapsamına ilişkin bilgi birikiminin var olması gerekir (Ö.3). Haklarımız konusunda bilgi sahibi olmaktır (Ö.21).*” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının eylem boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Vatandaşlığa ilişkin öğrenilen bilgilerin kullanılmasıdır (Ö.1). Vatandaşlığa uyum sağlayabilmek için hak ve sorumlulukları yerine getirmektir (Ö.9). Bireyin sosyal konulara katılım göstermesidir (Ö.23).*” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilgi boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Vatandaşlık hak ve sorumluluklarına ilgi duyarak sorgulanmasıdır (Ö.9). Vatandaşlık konularını öğrenmeye istekli olunmasıdır (Ö.12). Vatandaşlık konularını anlamlandırmak için sorular sorulmasıdır (Ö.26).*” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının hak arama boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Vatandaşın gerektiğinde hakkını aramasıdır (Ö.17). Toplumsal olaylarda vatandaşlık hakkının savunulmasıdır (Ö.21). Bireyin hakları konusunda mağduriyet yaşamaması durumunda haklarını aramasıdır (Ö.25).*”

Vatandaşlık Okuryazarlığının Gerektirdiği Temel Yeterliklere İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının gerektirdiği temel yeterliklere ilişkin görüşleri tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Vatandaşlık Okuryazarlığının Gerektirdiği Temel Yeterliklere İlişkin Bulgular

Kategoriler	Alt Kategoriler	f	Katılımcılar
BİLGİ	Hak ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olmak	13	Ö.1, Ö.4, Ö.7, Ö.8, Ö.11, Ö.13, Ö.14, Ö.16, Ö.19, Ö.20, Ö.23, Ö.25, Ö.26
	Hak ve sorumluluklarını yerine getirmek	11	Ö.1, Ö.2, Ö.8, Ö.10, Ö.12, Ö.13, Ö.15, Ö.17, Ö.19, Ö.21, Ö.24
	Toplumsal sorunların çözümü için etkin katılım göstermek	10	Ö.3, Ö.6, Ö.8, Ö.11, Ö.13, Ö.14, Ö.16, Ö.19, Ö.22, Ö.27
	Siyasi süreçler hakkında bilgi sahibi olmak ve demokratik katılım göstermek	7	Ö.2, Ö.5, Ö.9, Ö.10, Ö.15, Ö.17, Ö.24
	Ülkesinin gelişimine katkıda bulunmak	6	Ö.6, Ö.11, Ö.16, Ö.21, Ö.24, Ö.26
	Kanun ve kurallara hakkında bilgi sahibi olmak	4	Ö.3, Ö.11, Ö.17, Ö.23
	Kanun ve kurallara uymak	4	Ö.7, Ö.17, Ö.21, Ö.26
	Çevre bilinci geliştirmek	3	Ö.17, Ö.23, Ö.27
	Kültürünü bilmek ve yaşatmak	2	Ö.7, Ö.19
	Güncel konuları ilgiyle takip etmek	1	Ö.1
BECERİ	Eleştirel düşünme becerisine sahip olmak	7	Ö.9, Ö.12, Ö.16, Ö.19, Ö.21, Ö.24, Ö.27
	Empati becerisine sahip olmak	2	Ö.11, Ö.23
	İletişim becerilerine sahip olmak	2	Ö.6, Ö.25
	Karar verme becerisine sahip olmak	1	Ö.7
DEĞER	Başkalarının haklarına saygılı ve hoşgörülü olmak	8	Ö.1, Ö.9, Ö.12, Ö.15, Ö.19, Ö.22, Ö.25, Ö.26

Tablo 3 incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığının en çok hak ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olmak (f:13), en az karar verme becerisine sahip olmak ve güncel konuları ilgi ile takip etmek (f:1) yeterliklerinin ifade edildiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının gerektirdiği temel yeterliklerin bilgi boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “*Vatandaşlık okuryazarlığına sahip bireyler, hak ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olmalı ve bunları yerine getirmelidir (Ö.13). Vatandaşlık okuryazarlığı, siyasi süreçler hakkında bilgi sahibi olma ve demokratik katılım gösterme, ayrıca ülkesinin gelişimine katkıda bulunma*

yeterliliklerini içerir (Ö.24). Vatandaşlık okuryazarlığı yeterliğine sahip bireyler, kanun ve kurallar hakkında bilgi sahibidirler ve bunları günlük yaşamında uygulayarak sağlıklı ve güvenli bir toplum olmaya katkı sağlar (Ö.17).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının gerektirdiği temel yeterliklerin beceri boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip bireyler, eleştirel düşünme becerisine sahip olmalı ve sorgulayıcı bakış açısı ile olay ve olgulara yaklaşmalıdır (Ö.9). Vatandaş olarak sadece önceliklerini değil diğer vatandaşların önceliklerini de anlayabilmesi için empati becerisi gereklidir (Ö.23). Vatandaşların etkin çözümlere ulaşabilmesi için karar verme becerisine sahip olması önemlidir (Ö.7).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının gerektirdiği temel yeterliklerin değer boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip bir birey başkalarının haklarına saygılı davranır ve yasal haklarını ihlal etmez (Ö.1). Vatandaşlık toplumdaki her bireye karşı sorumluluğu beraberinde getirdiği için saygı ve hoşgörü çerçevesinde ilişkiler düzenlenmelidir (Ö.22). Vatandaşlık okuryazarlığı yeterliğine sahip birey, toplumdaki tüm bireylere saygılı ve hoşgörülü davranmayı ilke edinir (Ö.26).”

Vatandaşlık Okuryazarlığının İlişkili Olduğu Kavram, Bilgi, Beceri ve Değerlere İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilişkili olduğu kavram, bilgi, beceri ve değerlere ilişkin görüşleri tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Vatandaşlık Okuryazarlığının İlişkili Olduğu Kavram, Bilgi, Beceri ve Değerlere İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	Alt Kategoriler	f	Alt Kategoriler
KAVRAM	12	Hak	3	Okuryazarlık
	9	Aktif katılım	2	Devlet
	8	Sorumluluk	2	Kültürel
	7	Bilinçli olmak	2	Sivil toplum
	6	Birey, insan	2	Siyasi
	6	Toplum, toplumsal	1	Coğrafya
	6	Vatandaşlık	1	Ekonomi
	4	Demokrasi	1	Politika
	4	Hukuk	1	Sosyoloji
	4	Sosyal, sosyalleşme	1	Tarih
	4	Ülke		
BİLGİ	10	Vatandaşlık hak ve sorumlulukları	2	Demokratik süreçler
	6	Toplumsal kural ve yasalar	1	Çevre bilinci
	5	Siyasi sistemler ve yönetim biçimleri		
BECERİ	12	Eleştirel düşünme	2	Öz saygı
	8	İletişim	1	Bilgi okuryazarlığı
	7	Karar verme	1	Değişim ve sürekliliği algılama
	4	Problem çözme	1	Gözlem
	3	Analiz etme	1	Öz denetim
	2	Empati	1	Politika okuryazarlığı
	2	İş birliği	1	Yaratıcı düşünme
	2	Medya okuryazarlığı		
DEĞER	10	Adalet	2	Bağımsızlık
	10	Eşitlik	2	Çalışkanlık
	10	Saygı	1	Barış
	6	Hoşgörü	1	Dayanışma
	6	Vatanseverlik	1	Demokrasi
	5	Özgürlük	1	Duyarlılık
	5	Sorumluluk	1	Dürüstlük
	3	Sevgi	1	Yardımlaşma

Tablo 4 incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığının birçok kavram, beceri ve değer ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Vatandaşlık okuryazarlığının kavram kategorisinde en çok hak (f:12), bilgi kategorisinde en çok vatandaşlık hak ve sorumlulukları (f:10), beceri kategorisinde en çok eleştirel düşünme (f:12), değer kategorisinde en çok adalet, eşitlik ve saygı (f:10) kavramlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilişkili olduğunu düşündüğü kavram boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığının hak, sorumluluk, birey ve toplum kavramları ile ilişkili olduğunu düşünüyorum. Vatandaşlık, bireyin en temelde hak ve sorumluluklarını bilerek, yaşantısına uygulamasıdır (Ö.7). Vatandaşlık okuryazarlığı vatandaşlık, tarih, coğrafya ve sosyoloji gibi birçok sosyal bilim disiplini ile ilişkilidir. Zaten sosyal bilgilerin yapısını düşündüğümüzde birçok disiplini kullanarak oluşturulan bir konu alanıdır. Bu disiplinlerden biri de vatandaşlıktır. Bu dersin en önemli amacı da etkin

vatandaşlar yetiştirebilmektir. Dolayısıyla vatandaşlığı tarih, coğrafya ve sosyolojiden bağımsız tutmak mümkün değildir (Ö.19). Vatandaşlık okuryazarlığı, bir okuryazarlık becerisidir. Aktif katılım ve bilinçli olmak bu becerinin gerektirdiği kavramlardan bazılarıdır (Ö.27).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilişkili olduğunu düşündüğü bilgi boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığı bireyin hak ve sorumluluklarını bilmesini gerektirir (Ö.6). Vatandaşlık okuryazarlığının toplumsal kural ve yasalar, siyasi sistemler ve yönetim biçimleri, demokratik süreçlerin bilinmesi ile ilişkili olduğu düşünüyorum (Ö.11). Vatandaşlık bilincine sahip bir birey aynı zamanda çevre bilincine sahiptir. Çevresini korur ve gerekliliklerini yerine getirir (Ö.22).” Sosyal bilgiler öğretmen adayları, vatandaşlık okuryazarlığını bireyin hak ve sorumluluklarını bilerek yaşama geçirmesi, çeşitli sosyal bilim disiplinleriyle ilişkili olması ve aktif, bilinçli katılımı içeren çok boyutlu bir okuryazarlık becerisi olarak görmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilişkili olduğunu düşündüğü beceri boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığı birçok beceri ile ilişkilendirilebilir fakat bence en önemlisi eleştirel düşünme becerisidir. Bu beceri vatandaşlık kavramının teorik ve uygulamalı çerçevesine sorgulayıcı bakış açısı sağlayarak bireyin yaşamı ile ilişkilendirilmesinde ana etkidir (Ö.2). Tabi ki, birçok beceri ile ilişkilendirilebilir. Birkaçını eleştirel düşünme, iletişim, karar verme, problem çözme, empati olarak sıralayabilirim. Etkin vatandaşlar sağlıklı iletişim kuran, doğru karar veren, karşılaştığı problemlere tarafsız kalmayıp onları çözen ve diğer vatandaşların hak ve sorumluluklarını gözeterek empati yapabilen kişilerdir (Ö.18). Vatandaşlık okuryazarlığı becerisi diğer okuryazarlık becerileri ile de ilişkilendirilebilir. Bunlar; medya, bilgi ve politika okuryazarlığı becerileri olabilir. Çünkü vatandaşlık çok boyutlu bir kavram olması sebebiyle birden fazla okuryazarlık becerisini kapsamaya doğaldır (Ö.26).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilişkili olduğunu düşündüğü diğer boyutuna ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığını birçok değer ile ilişkilendirebiliriz. Vatanseverlik, çalışkanlık ve sorumluluk bence en önemlileri olabilir. Çünkü vatandaşlar ülkelerinin gelişimine katkıda bulunan kişilerdir. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisi gelişen kişiler ülkesini seven, ülkesi için çalışan ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getiren kişidir (Ö.16). Birçok değer, bu beceriyi işlevselleştirir. Bunlardan bazıları adalet, eşitlik, saygı ve dürüstlüktür. Üzerine düşen görev ve sorumluluklarda adil davranan, eşitlik ilkesini davranışlarına yansıtan, çevresindekilere saygı çerçevesinde yaklaşan, yaptıkları ve söyledikleri ile dürüstlüğü ilke edinen kişiler etkin vatandaş görüntüsü oluşturabilir (Ö.24). Toplum ahlakı, vatandaşların ahlakını yansıtır. Yani toplumsal olaylar bireyler arasındaki ilişkilere dayanır. Bu ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi için hoşgörü, sevgi, barış, dayanışma ve duyarlılık gibi değerlere sahip olunması ve bu değerlere uygun davranılması gerekir (Ö.26).” Sosyal bilgiler öğretmen adayları, vatandaşlık okuryazarlığını eleştirel düşünme, iletişim, karar verme ve empati gibi becerilerle; vatanseverlik, sorumluluk, adalet, eşitlik, dürüstlük ve hoşgörü gibi değerlerle ilişkilendirerek bu okuryazarlığın çok boyutlu ve işlevsel bir beceri olduğunu ifade etmektedir.

Vatandaşlık Okuryazarlığının Öğretim Programlarında Yer Alması Düşünülen Sınıf Düzeylerine İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının hangi sınıf düzeyinden itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşleri tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Vatandaşlık Okuryazarlığının Öğretim Programlarında Yer Alması Düşünülen Sınıf Düzeylerine İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	Katılımcılar
İlkokul	1. Sınıf	9
	2. Sınıf	3
	3. Sınıf	1
	4. Sınıf	1
Ortaokul	5. Sınıf	5
	6. Sınıf	4
	7. Sınıf	1

Tablo 5 incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığının en çok ilkökul 1. sınıftan (f:9) itibaren öğretim programlarında yer alması düşünüldüğü ifade edilmiştir. Vatandaşlık okuryazarlığının ilkökul düzeyinde yer alması gerektiğini söyleyenlerin (f:14), ortaokul düzeyinde yer alması gerektiğini söyleyenlere (f:10) göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ilkökul 1. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Bence 1. sınıf düzeyinden itibaren temel vatandaşlık kavramları oyunlar, hikâyeler ve günlük yaşam örnekleri üzerinden anlatılabilir. Çocuklar sınıf içindeki demokratik uygulamalara katılarak aktif öğrenmeyi deneyimleyebilirler (Ö.4). 1. sınıf, bu yaşlar çocukların en meraklı yaş aralıkları. Çocuklar bu konulara düşündüğümüzden daha meraklılar. Erken yaşlarda hak ve sorumlulukların bilincinde olmaları sonraki yıllarda vatandaşlık bilinci geliştirmelerine yardımcı

olacaktır (Ö.5). Bence birinci sınıftan itibaren yer almalı çünkü geleceğin temeli olacak öğrenciler daha yolun başındayken eğitilmeli, hak ve sorumluluklarını bilerek büyümeliler (Ö.9).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ilkökul 2. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “İlkokul 2. sınıftan itibaren öğretilmeli. Çünkü çocuklar küçük yaşta haklarını, sorumluluklarını ve topluma nasıl katkı sağlayabileceklerini öğrenirse daha bilinçli bireyler olur. Örneğin, çevreyi koruma, kurallara uyma gibi konuları erken öğrenmek ileride daha iyi bir toplum oluşturmamıza yardımcı olur (Ö.3). İlkokul 2. sınıf seviyesinden itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü erken yaşlarda temel hak ve sorumluluklar, toplumsal değerler hakkında bilgi edinmek, çocukların toplumsal bilincini geliştirmelerine ve aktif birer vatandaş olmalarına yardımcı olur. Bu, ilerleyen yaşlarda daha derinlemesine öğrenilecek siyasi ve hukuki bilgiler için sağlam bir temel oluşturur (Ö.6). İlkokul 2. sınıf. İlkokulun ilk yılı okuma ve yazma becerilerini kazanmaları gerekir (Ö.11).” Sosyal bilgiler öğretmen adayları, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ilkökullün erken yıllarından itibaren, özellikle 1. veya 2. sınıftan başlayarak oyunlar, hikâyeler ve günlük yaşam örnekleriyle kazandırılmasının, çocukların hak ve sorumluluk bilinci geliştirerek ileride bilinçli ve aktif vatandaşlar olmalarına katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ilkökul 3. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “3. sınıf çünkü o yaşta öğrenci bir birey olduğunu kabul eder ve vatandaş olduğunu hisseder (Ö.8).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ilkökul 4. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığının temel taşları ilkökul 4. sınıf düzeyinde atılabilir. Bu dönemde çocuklara temel insan hakları, adalet, eşitlik, grup içi iş birliği, sorumluluk ve toplumsal kurallar gibi kavramlar öğretilir. Bu yaş grubundaki öğrenciler, basit ve somut örneklerle toplumsal değerler hakkında bilgi edinmeye başlayabilirler. Örneğin; sınıfta hak ve sorumluluklar, toplumsal kurallar ve arkadaşlık ilişkileri gibi temel kavramlar üzerinden vatandaşlık bilinci kazandırılabilir. Ayrıca 4. sınıfta insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersinde daha detaylı bir şekilde ele alma fırsatı olabilir (Ö.1).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ortaokul 5. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “Ortaokul 5. sınıf düzeyinde verilmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü ne kadar erken kazandırılırsa o kadar etkili olacaktır. Bir diğer neden de sosyal bilgiler dersinin içeriğinde yer alması da önemli bir etkidir (Ö.15). 5. sınıflardan itibaren öğretim programlarında yer almalı çünkü soyut işlem dönemine erişmiş olan her birey vatandaşlık okuryazarlığına sahip olabilir (Ö.17). İlkokulun erken olduğunu düşünüyorum. Vatandaşlık kavramı çok boyutlu ve soyut bir kavram. Dolayısıyla somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçiş yapan bireylere bu becerinin verilmesi daha etkin çıktılar sağlayabilir. O yüzden 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programlarından itibaren bu beceriye yer verilebilir (Ö.25).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ortaokul 6. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir: “6. sınıftan itibaren öğrencilere aktarılabilir. Öğrencilerin biraz daha soyut düşünebildiği yaşta olması gerekir ve 6. sınıf bu düzey için uygundur (Ö.16). 6. sınıf çünkü çocuklar 1. sınıftan 5. sınıfa kadar temel ve bireysel özelliklerin öğrenimini kavramalı. 5. sınıfta yeni ortama adapte olmalı. 6. sınıftan itibaren vatandaşlık gerekçelerini öğrenmeye başlamalı ve soyut işlemler dönemine giriş yapmalıdır (Ö.14). Öğrenciler ilkökuldən ortaokula geçtiklerinde uyum sağlamakta biraz da olsa zorlanabiliyorlar. O yüzden 5. sınıfta öğrencilerin uyumu sağlanmalıdır. Daha sonra 6. sınıftan itibaren tam olarak soyut işlemler dönemine geçtiklerinde vatandaşlık kavramına ilişkin bilgi, beceri ve değerler öğrencilere kolaylıkla aktarılabilir (Ö.23).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ortaokul 7. sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alması gerektiğine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “7. sınıf, öğrencilerin hak, sorumluluk, uyum, saygı, vatanseverlik gibi beceri ve değerlere daha yatkın olması, anlaşılmasının kolay olması önemli unsurlardır. Kısacası öğrencilerin belirli zihinsel olgunluğa ulaştıklarından dolayı bu beceriyi anlamaları ve yansıtmaları daha kolay olacaktır (Ö.10).” Sosyal bilgiler öğretmen adayları, vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin soyut düşünme yetisinin geliştiği ortaokul yıllarından itibaren kazandırılmasının daha etkili olacağını, bu nedenle özellikle 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinden itibaren bu becerinin öğretim programlarına dahil edilmesi gerektiğini savunmakta; böylece öğrencilerin kavramları daha iyi anlayıp içselleştirebileceğini belirtmektedir.

Vatandaşlık Okuryazarlığı Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşleri tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Vatandaşlık Okuryazarlığı Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	Katılımcılar
Öğretmenlerin alan bilgisi yetersizliği	6	Ö.4, Ö.9, Ö.11, Ö.19, Ö.21, Ö.24
Geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri	5	Ö.1, Ö.7, Ö.10, Ö.16, Ö.23
Öğretim programında yeterli ölçüde yer verilememesi	4	Ö.4, Ö.12, Ö.20, Ö.22
Vatandaşlık kavramlarının çok boyutlu ve soyut olması	4	Ö.1, Ö.2, Ö.13, Ö.21
Ders kitaplarındaki içerik yetersizliği	3	Ö.6, Ö.14, Ö.26
Günlük yaşam ile köprü kurma yetersizliği	2	Ö.15, Ö.27
Öğrencilerin bireysel özelliklerinin farklılaşması	2	Ö.3, Ö.18
Öğrencilerin öğrenmeye karşı olumsuz tutumları	2	Ö.6, Ö.14
Materyal yetersizliği	1	Ö.7
Sınırlı zaman	1	Ö.3

Tablo 6 incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığının öğretiminde en çok karşılaşılan sorunun öğretmenlerin alan bilgisi yetersizliği (f:6), en az karşılaşılabilecek sorunların ise sınırlı zaman ve materyal eksikliği (f:1) olduğu görülmektedir. Sonuçlardan da anlaşılacağı gibi bu becerinin kazandırılmasında öğretmenlerin alan bilgisi yeterliği kritik öneme sahiptir. Ancak vatandaşlık eğitime ilişkin bilgi, beceri, değer ve olumlu tutumlara sahip olan öğretmenler, vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip bireyler yetiştirebilir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan öğretmenlerin alan bilgisi yetersizliğine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaması etkin bir öğretim süreci yürütülmesini zorlaştırabilir (Ö.4). Gerekli yeterliğe sahip olmayan bir öğretmen, vatandaşlık okuryazarlığına sahip bireyler yetiştiremeyebilir (Ö.9). Vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin öğretmen yeterliği sağlanırsa, öğrenci yeterliği de sağlanabilir (Ö.21).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan geleneksel öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Vatandaşlık eğitimi yalnızca bilgi vermekle sınırlı olmamalıdır. Öğrencilerin katılımcı, sosyal ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Fakat öğrencilerin sınıf içindeki pasif durumları bu hedeflere ulaşmayı zorlaştırabilir (Ö.1). Geleneksel yöntemlerin kullanılması öğrencilerin dikkatini konuya çekmede sorunlar oluşturabilir (Ö.7). Kavramın soyut olması konunun farklı yöntem ve teknikler ile öğretilmesini gerektirir. Dolayısıyla sunuş yoluyla öğretim yöntem ve teknikleri öğrenmeyi pekiştiremeyebilir (Ö.23).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan öğretim programlarında yeterince yer verilmemesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Eğer öğretim programlarında vatandaşlık eğitime yeterince yer ve önem verilmezse konu yüzeysel kalabilir (Ö.4). Öğretim programlarında yer alan tüm içeriklerle vatandaşlık okuryazarlığı becerisi arasında ilişki kurulamazsa beklenen amaçlara ulaşılamayabilir (Ö.12). Vatandaşlık okuryazarlığı becerisine öğretim programlarında yeterince yer verilmediği durumlarda öğrenme kayıpları yaşanabilir (Ö.22).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan vatandaşlık kavramlarının çok boyutlu ve soyut nitelikte olmasına ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Kavramların öğretiminde sıkıntılar yaşayabiliriz. Kavram yanlışlarını veya kavram yanlışlarını düzeltebilirsek yaşanan bu sorunlar ortadan kalkabilir (Ö.21). Vatandaşlık kavramları soyut ve kapsamı çok geniştir. Öğretim sürecindeki planlamalar iyi yapılamazsa nitelikli öğrenmeler sağlanamaz (Ö.1). Soyut ve çok boyutlu kavramlar, yanlış öğrenmelere sebep olabilir (Ö.13).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan ders kitaplarındaki içerik yetersizliğine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Ders materyallerindeki içerik eksiklikleri konunun yüzeysel kalmasına sebep olabilir (Ö.6). Ders kitaplarında sadece bilginin verilip uygulamanın yapılamaması konunun pekiştirilmesini engeller (Ö.14). Ders kitaplarındaki içeriklerin sayıca az olması konunun derinlemesine öğrenilmesini olumsuz etkiler (Ö.26).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan günlük yaşam ile köprü kuramamaya ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bilgi, beceri ve değerler günlük yaşam ile bağlantı kurulmazsa öğretim yüzeysel kalabilir (Ö.15). Birey kavrama ilişkin öğrendiklerini günlük hayatta uygulama fırsatı bulamazsa öğrendiklerinin gereksiz olduğunu düşünebilir (Ö.27).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan öğrencilerin bireysel özelliklerine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Bütün öğrenciler gelişim özellikleri bakımından farklı olabilir. Bazı öğrencilerin bilişsel becerileri vatandaşlık okuryazarlığı gibi yapıca soyut olan bir becerinin önemini kavrama da yetersiz kalabilir (Ö.3). Böylesine soyut ve geniş kapsama sahip bir kavramın bireysel özellikleri farklı olan öğrencilere yönelik yapılandırılması zorlayıcı olabilir (Ö.18).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının

vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan öğrencilerin öğrenmeye karşı olumsuz tutumlarına ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Öğrencilerin sadece dersten geçmek için gerekli olan bilgileri öğrenerek konuyu içselleştirmek istememesi buna neden olabilir (Ö.6). Öğrencilerin öğrenmeye yönelik isteksizlikleri kavramın doğru anlaşılmasını engelleyebilir (Ö.14).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan materyal yetersizliğine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin soyut kavramların öğretilmesi için çeşitli materyaller gerekebilir. Dolayısıyla bu materyallerin eksik olması durumunda konu yüzeysel kalabilir (Ö.7).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılan sorunlardan sınırlı zamana ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Sosyal bilgiler derslerine sınırlı zamanın ayrılması, vatandaşlık gibi çerçevesi geniş bir konuya yetersiz gelebilir (Ö.3).”

Vatandaşlık Okuryazarlığını Geliştirmek İçin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Ortaokul ve Lisans Düzeyinde Yapılması Gerekenlere İlişkin Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için sosyal bilgiler öğretiminde ortaokul ve lisans düzeyinde yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Vatandaşlık Okuryazarlığını Geliştirmek İçin Yapılması Gerekenlere İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	Katılımcılar
Günlük yaşam ile köprü kurma	7	Ö.2, Ö.7, Ö.11, Ö.18, Ö.20, Ö.23, Ö.25
Çeşitli becerileri kazandırma	6	Ö.3, Ö.8, Ö.12, Ö.15, Ö.19, Ö.26
Hak ve sorumluluklar hakkında bilgilendirme	6	Ö.5, Ö.13, Ö.17, Ö.20, Ö.21, Ö.27
Temel kavramları öğretme	6	Ö.1, Ö.6, Ö.14, Ö.16, Ö.22, Ö.25
Farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanma	5	Ö.1, Ö.8, Ö.9, Ö.17, Ö.24
Öğretim programlarında yeterli ölçüde yer verme	5	Ö.4, Ö.8, Ö.11, Ö.20, Ö.26
Öğretim sürecini somutlaştırma	4	Ö.3, Ö.11, Ö.17, Ö.27
Kurum ve kuruluşları ziyaret etme	3	Ö.6, Ö.19, Ö.26
Konferans ve seminerler düzenlenme	2	Ö.11, Ö.22
Tiyatro gösterileri düzenlenme	2	Ö.9, Ö.20
Yarışmalar düzenleme	2	Ö.8, Ö.12
Saha ve gözlem çalışmaları yapma	1	Ö.17
Sözlü tarih çalışmaları yapma	1	Ö.16

Tablo 7 incelendiğinde vatandaşlık okuryazarlığı becerisini geliştirmek için en çok günlük yaşam ile köprü kurma (f:7), en az saha, gözlem ve sözlü tarih (f:1) çalışmalarının yapılması önerileri görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden günlük yaşam ile köprü kurmaya ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Hayattan kopuk olmadan, yaşanan ortamla birebir iç içe olan bir okuryazarlık eğitimi bireylerin konuyu daha gerçekçi ve yakından ele almasını kolaylaştırır ve bilgi, beceri, değer ve tutumları daha etkili içselleştirir (Ö.18). Vatandaşlık uygulamaları hayatın kendisidir. Dolayısıyla bu beceri kapsam olarak günlük hayat ile ilişkilendirilmelidir (Ö.7). Bu becerinin kazandırılabilmesi için teorik ve uygulamalı adımlarının gündelik yaşam ile bağlantı kurularak öğretilmesi gerekir (Ö.23).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden çeşitli beceriler kazandırmaya ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Öğrencilere vatandaşlık okuryazarlığını anlatmak yerine okuryazarlığa ilişkin beceriler kazandırılabilir. Bu, ortaokul düzeyinde drama ve örnek olay, lisans düzeyinde tartışma ve örnek olay gibi yöntemlerle sağlanabilir (Ö.15). Vatandaşlık okuryazarlığı becerisini kazandırabilmek için ilişkili olduğu eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık becerilerinin de kazandırılması gerekir (Ö.19). Çok boyutlu ve soyut bir kavramın kazandırılması için öncelikli iletişim, karar verme ve iş birliği gibi becerilerin kazandırılması gerekebilir (Ö.26).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden öğrencilerin hak ve sorumlulukları hakkında bilgilendirmeye ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Daha etkin vatandaşlar için öğrencilere özelliklere günlük yaşamda kullanabilecekleri hak ve sorumlulukları hakkında bilgilendirme yapılabilir (Ö.20). Öncelikli olarak bireylerin hak ve sorumlulukları hakkında bilgi sahibi olması sağlanır ki uygulama aşaması doğru ve sağlıklı yürütülebilsin (Ö.13). Her vatandaşın haklarını ve sorumluluklarını bilerek başlaması her şeyin temelidir (Ö.5).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden temel kavramları öğretmeye ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Okuryazarlığa ilişkin olarak hukuk, anayasa, kamu, ekonomi, sosyal yapı gibi kavramlar öğretilir (Ö.14). Beceriye ilişkin temel kavramlar öğretilerek becerinin kapsamı belirlenir (Ö.1). Öncelikli olarak okuryazarlık becerisine ilişkin temel kavramlar üzerinde durulmalıdır (Ö.22).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden farklı öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmaya ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Drama, rol oynama, altı şapkalı

düşünme, tartışma, örnek olay, beyin fırtınası, proje, oyun, grup çalışmaları gibi yöntem ve teknikler kullanılabilir (Ö.1). Farklı öğretim yöntem ve tekniklerin kullanılması ile bireysel özellikleri farklı olan öğrencilere daha iyi hitap ederek daha nitelikli sonuçlar elde edilir (Ö.8). Vatandaşlık, soyut bir kavramdır. Dolayısıyla farklı öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması kavramın daha anlaşılır olmasını sağlar (Ö.9).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden öğretim programlarında yeterli ölçüde yer verilmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bilgi, beceri ve değerlerin derinlemesine yer aldığı öğretim programları hazırlanabilir (Ö.20). Vatandaşlık okuryazarlığı becerisi ne derece öğrenme çıktıları ile ilişkilendirilirse daha iyi sonuçlanabilir (Ö.4). Öğretim programları daha nitelikli sonuçlar oluşturulmasında ana etkenlerden biridir. Dolayısıyla bu becerinin programla harmanlanması önemlidir (Ö.11).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden öğretim sürecinin somutlaştırılmasına ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Ortaokul düzeyinde vatandaşlık okuryazarlığı etkinliklerinin somutlaştırılarak yapılması gerekir (Ö.17). Kavram soyut bir kavramdır. Dolayısıyla anlaşılması biraz zor olabilir. O yüzden somutlaştırılarak öğretilmesi gerekir (Ö.3). Vatandaşlık kavramının soyut olması nedeniyle öğretim sürecinin yeterince somutlaştırılması önemlidir (Ö.27).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden kurum ve kuruluşların ziyaret edilmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Vatandaşlık okuryazarlığı kavramını daha somut hale getirmek ve daha kalıcı öğrenmeler sağlamak için çeşitli kurum ve kuruluşlara ziyaret yapılabilir (Ö.19). Okul dışı öğrenme ortamlarından kurum ve kuruluşlar bu becerinin kazandırılmasına katkı sağlayabilir (Ö.6). Kurum ve kuruluş gibi gerçek ortamlar, bilgi ve becerilerin kalıcı öğrenilmesini sağlar (Ö.26).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden konferans ve seminerler düzenlenmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Ortaokul ve lisans düzeylerinde çeşitli seminerler düzenlenmelidir. Ders açısında yetersiz kalındığında bu eğitimlerle desteklenebilir (Ö.11). Daha kalıcı öğrenmeler için alanında uzman kişiler tarafından konferans ve seminerler düzenlenebilir (Ö.22).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden tiyatro gösterileri düzenlenmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Daha kalıcı çıktılar için tiyatro gösterileri düzenlenebilir (Ö.9). Tiyatro gösterileri sayesinde anlamlı öğrenmeler sağlanabilir (Ö.20).”

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden yarışmalar düzenlenmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Kompozisyon, resim, şiir, kısa film gibi çeşitli yarışmalar düzenlenebilir (Ö.8). Yarışmalar sayesinde eğlenceli öğretim süreci gerçekleştirilebilir (Ö.12).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden saha ve gözlem çalışmaları düzenlenmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Lisans düzeyindeki öğrenciler için saha ve gözlem çalışmaları artırılabilir (Ö.17).” Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için yapılması gerekenlerden sözlü tarih çalışmaları yapılmasına ilişkin görüşleri şu şekildedir: “Özellikle lisans düzeyindeki öğrenciler için vatandaşlığa ilişkin daha detaylı bilgi edinilmesi adına sözlü tarih çalışmaları yaptırılabilir (Ö.16).” Sosyal bilgiler öğretmen adayları, vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmek için öğretimin günlük yaşamla ilişkilendirilmesi, temel kavram ve becerilerin öğretilmesi, çeşitli yöntem ve etkinliklerin kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı becerisine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının tanımına ilişkin görüşleri incelendiğinde genel olarak işlevsellik düzeyinde tanımlama yaptıkları görülmektedir. Özellikle vatandaşlık okuryazarlığını, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını sorgulama bağlamında tanımladıkları görülürken; vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kullanma ve hak arama bütünleşik becerilerinin yer aldığı eylemsellik boyutunda daha az tanımlama yaptıkları dikkat çekmektedir.

Vatandaşlık okuryazarlığı, vatandaşlık hak ve sorumluluklarının sorgulanmasının ötesinde, hak ve sorumlulukların kullanıldığı ve hak arayışında olduğu geniş çerçeveye sahip bir beceridir. Bu durum öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı kavramına ilişkin olarak, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kullanma ve hak arama boyutlarında eksik tanımlama yaptıkları söylenebilir. Öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının tanımına ilişkin sınırlı bilgi düzeyine sahip olduğu ileri sürülebilir. Vatandaşlığın tanımına ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde aidiyet, hak, sorumluluk ve bağlılık gibi kavramlara yer vererek tanımlama yapıldığı görülmektedir. Bu durum vatandaşlık kavramına haklar ve sorumluluklar penceresinden bakıldığını ve bakış açılarının sınırlılığını göstermektedir (İkinci, 2016; Şentürk vd., 2017). Araştırma bulgularımıza paralel olarak Yiğit (2016) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının vatandaşlığa bakış açılarının sınırlı yapıda olduğu görülmektedir. Bu

sonuçlar, vatandaşlık olgusuna ilişkin bilinç ve farkındalık kazanma konusunda eksiklikler olduğunu göstermektedir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının alt boyutlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde en fazla belirtilen boyutların vatandaşlığı anlama ve vatandaşlık hak ve sorumluluklarını kullanma olduğu görülmektedir. Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını sorgulama ile hak arama boyutlarının diğer boyutlara göre daha az belirtildiği görülmektedir. Bu durum daha çok hak ve sorumlulukların sorgulanmadan kullanılabileceğini ve kısıtlı bir şekilde hak arayışı içinde olunabileceğini göstermektedir. Vatandaşlık okuryazarlığı; vatandaşlığı anlama, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını sorgulama ve kullanma ile hak arama boyutlarını kapsadığından dolayı öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının boyutlarına ilişkin sınırlı bilgi düzeyine sahip olduğu ileri sürülebilir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının gerektirdiği temel yeterliklere ilişkin görüşleri incelendiğinde yeterlikler; bilgi, beceri ve değer olarak kategorilendirilmiştir. Bilgi kategorisinde; hak ve sorumluluklar, siyasi süreçler, kanun ve kurallar, kültürü hakkında bilgi sahibi olmak gibi yeterlikler yer almaktadır. Beceri kategorisinde; eleştirel düşünme, empati, iletişim ve karar verme, değer kategorisinde; başkalarının haklarına saygılı olma niteliği yer almaktadır. Sonuçlardan anlaşılabileceği üzere vatandaşlık okuryazarlığı yeterliğine sahip olabilmek, bilginin yanında değer ve beceri yeterlik alanlarına da sahip olabilmeyi gerektirir. Bireyin gelişimi bütüncül olarak ele alınmalıdır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğretim programlarında vatandaşlık eğitiminin temel hak ve özgürlükler, demokrasi, yönetim, görev ve sorumluluklar gibi konuların ağırlıklı olarak bilgi aktarımı düzeyinde öğrencilere kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Merey vd., 2012). Ayrıca, öğrencilerin egemenliğin siyasi bir kavram olduğunu yeterince fark edemedikleri ve egemenlikle ilişkili millet, devlet, hak ve özgürlük gibi kavramları sıklıkla karıştırdıkları belirlenmiştir (Yılmaz, 2013). Nitelikli bir vatandaşlık eğitiminin eleştirel düşünme ve iş birliği becerilerini geliştirecek nitelikte olması (Karaman-Kepenekçi, 2005) ve vatandaşlık eğitiminin bilgi düzeyi aşarak değer ve beceriler şeklinde ele alınması gerektiği (Sadık & Sarı, 2012) ifade edilmektedir.

Nitekim incelenen araştırma sonuçları, vatandaşlık eğitiminin bilgi, beceri ve değer bağlamında bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Sadık ve Sarı'nın (2012) da belirttiği gibi vatandaşlık eğitiminin bilgi boyutu aşarak beceri ve değer şeklinde verilmesi ile daha kalıcı ve anlamlı çıktılar elde edilebilir. Nitekim yenilenen 2024 sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin yer alması, daha nitelikli bir vatandaşlık eğitimi için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, vatandaşlık eğitiminin bilgi aktarımından ziyade beceri kazandırma temelli ele alınması olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının ilişkili olduğu kavram, bilgi, beceri ve değerlere ilişkin görüşleri incelendiğinde kavram kategorisinde vatandaşlık, hak, sorumluluk, birey, toplumsal, demokrasi, devlet, aktif katılım gibi vatandaşlık okuryazarlığının bütünlük ve süreç becerilerinde yer alan kavramların ifade edildiği görülmektedir. Araştırma bulguları ile paralel olarak vatandaşlığın hak, sorumluluk ve ülke kavramları (Yılmaz, 2013) ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Vatandaşlık eğitiminde vatanseverlik, adalet ve eşitlik (Hablemitoğlu & Özmete, 2012) kavramlarının önemli olduğu görülmektedir. Bilgi kategorisinde vatandaşlık hak ve sorumluluklar, toplumsal kural ve yasalar, siyasi sistemler ve yönetim biçimleri ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Araştırma bulguları ile paralel olarak vatandaşlık eğitiminin bilgi düzeyinde vatandaşlık hak ve sorumluluklar, anayasal kurallar, toplumsal kurallar ve demokrasinin nitelikleri ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Memişoğlu, 2014).

Beceri kategorisinde eleştirel düşünme, iletişim, karar verme gibi birçok beceri ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca medya, bilgi ve politika okuryazarlığı becerileri ile de ilişkilendirilmesi okuryazarlık becerilerinin birbirleri ile olan ilişkisini yansıtmaktadır. Araştırma bulguları ile paralel olarak vatandaşlık eğitiminin beceri kategorisinde eleştirel düşünme, problem çözme, empati ve gözlem ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Memişoğlu, 2014). Değer kategorisinde adalet, eşitlik, saygı gibi birçok değer ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Araştırma bulguları ile paralel olarak vatandaşlık eğitiminin değer kategorisinde saygı, hoşgörü, sorumluluk, vatanseverlik, barış, dayanışma, yardımseverlik ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Ekici, 2018; Memişoğlu, 2014). Etkili bir vatandaşın taşıması gereken en temel değerler arasında vatanseverlik, sorumluluk, çalışkanlık, dürüstlük, adalet, saygı, özgürlük ve duyarlılık olduğu öne sürülmektedir (Karasu-Avcı vd., 2020). Vatandaşlık okuryazarlığının bilgi, beceri, değerler ve çeşitli kavramlarla ilişkili olduğu düşünüldüğünde, kapsamının oldukça geniş ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığının öğretim programlarında yer alması düşünülen sınıf düzeylerine ilişkin görüşleri incelendiğinde ilkökul düzeyinde yer alması gerektiğini belirten öğretmen adaylarının, ortaokul düzeyinde yer alması gerektiğini belirten öğretmen adaylarından daha fazla olduğu

görülmektedir. Özellikle ilkokul birinci sınıfta vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin temel kavramların öğretilmesi vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, öğretmenler tarafından erken yaşta verilen vatandaşlık eğitiminin, hak ve sorumlulukların daha erken öğrenilmesini ve kalıcı olmasını sağlayacağı belirtilmekte, bu nedenle ilköğretim düzeyinde bu eğitimin verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Güven vd., 2009).

Kapsamı geniş olan bir beceriye ilişkin soyut ve çok boyutlu kavramların, kalıcı ve anlamlı öğrenilmesini sağlayabilmek için sınıf düzeyleri ilerledikçe, farklı öğretim programlarında vatandaşlık okuryazarlığı becerisine yer verilme durumunun artış göstermesi gerektiği ileri sürülebilir. Nitekim yapılan araştırmalarda öğretmenler tarafından vatandaşlık eğitiminin okulda öğretilen tüm konuların içeriğine dâhil edilerek öğretilmesi gerektiği ileri sürülmüştür (Bıçak & Ereş, 2018; İkinci, 2016). Bu sonuç araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin özellikle ilkokul 1. sınıftan itibaren yer alması gerektiği ifade edildiği göz önüne alındığında, sosyal bilgiler dersi dışındaki diğer derslerde de bu becerinin yer alabileceği vurgulanmaktadır. Benzer şekilde vatandaşlık eğitiminin Japonya’da ilkokul 1. sınıftan itibaren sosyal bilgiler ve çeşitli dersler yoluyla öğrencilere aktarıldığı ifade edilmektedir (Yetişensoy & Akdeniz, 2022).

Araştırma bulgularından farklı olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük çoğunluğu vatandaşlık eğitiminin, sosyal bilgiler dersinin bir parçası olarak işlenmesinin yanı sıra, bağımsız bir ders olarak da okutulması gerektiğini ifade etmişlerdir (İkinci, 2016). Benzer olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin yarısı vatandaşlık eğitiminin, bağımsız bir ders olarak verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Çelik, 2009). Yapılan çalışmalar incelendiğinde vatandaşlık eğitiminin uygulanışı tüm dersler içinde disiplinler arası (Bıçak & Ereş, 2018; İkinci, 2016), sosyal bilgiler dersi ile birlikte ayrı bir ders olarak ele alınması (İkinci, 2016) veya bağımsız bir ders olarak ele alınması (Çelik, 2009) gibi farklı görüşlerle karşımıza çıkmaktadır. Bıçak ve Ereş (2018) ile İkinci (2016) tarafından vurgulanan disiplinler arası yaklaşım doğrultusunda, yenilenen öğretim programlarında (2024) vatandaşlık okuryazarlığı becerisine yer verildiği görülmektedir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı becerisini geliştirmek için yapılması gereken önerilere ilişkin görüşleri incelendiğinde günlük yaşam ile köprü kurma, çeşitli beceriler kazandırma, hak ve sorumluluklar hakkında bilgilendirme ve temel kavramları öğretme gibi birçok öneride bulunduğu görülmektedir. Yapılan önerilerin, vatandaşlık kavramının soyut ve çok boyutlu nitelikte olmasından dolayı, genellikle kavramın somutlaştırılmasına yönelik olduğu görülmektedir. Öğretim sürecini somutlaştırma, kurum ve kuruluşları ziyaret etme, konferans, seminer, tiyatro ve yarışmalar düzenleme, saha, gözlem ve sözlü tarih çalışmaları yaparak vatandaşlık okuryazarlığı kavramının somutlaştırılması önerisinde bulunduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde nitelikli vatandaşlık eğitimi doğrultusunda öğretim programları ve ders kitaplarının günlük yaşam ile ilişkilendirilmesi (Başaran, 2007; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), çeşitli becerilerin kazandırılması (Memişoğlu, 2014; Tonga, 2013), içeriğin somutlaştırılması (Başaran, 2007; Şentürk vd., 2017; Tünkler, 2013), içeriğin sadeleştirilmesi ve öğrenci seviyesine uygun hazırlanması (Başaran, 2007), ders saatinin (Başaran, 2007; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017) ve okul dışı öğretim etkinliklerinin artırılması (Ersoy, 2007; Memişoğlu, 2014), gezi, tiyatro, yarışma ve sergi çalışmalarının düzenlenmesi (Merey vd., 2012) gibi önerilerde bulunduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına paralel olarak, vatandaşlık eğitiminin kapsamlı ve çok boyutlu nitelikte olması nedeniyle, vatandaşlık kavramlarının somutlaştırılması amacıyla çeşitli önerilerde bulunduğu görülmektedir.

Ayrıca vatandaşlık okuryazarlığı becerisine öğretim programlarında yeterli süre ayrılabilmesi ve öğretiminde, öğrencilerin bireysel farklılıklarından kaynaklı olarak farklı yöntem ve tekniklerin kullanılabileceği önerilerinde bulunduğu görülmektedir. Araştırma bulgularımızı destekler nitelikte, vatandaşlık eğitimi sürecinde anlatım (Başaran, 2007; Bıçak & Ereş, 2018; Ersoy, 2007; İkinci, 2016; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017), soru-cevap (Başaran, 2007; Bıçak & Ereş, 2018; Ersoy, 2007; İkinci, 2016; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017; Çelik, 2009), örnek olay (Başaran, 2007; Ersoy, 2007; Keleş & Tonga, 2014; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), tartışma (Başaran, 2007; Bıçak & Ereş, 2018; Ersoy, 2007; İkinci, 2016; Keleş & Tonga, 2014; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), drama (Başaran, 2007; Keleş & Tonga, 2014; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), rol yapma (Bıçak & Ereş, 2018; İkinci, 2016; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), beyin fırtınası (Ekici, 2018; Şentürk vd., 2017), kubaşık öğrenme (Başaran, 2007; Ekici, 2018), altı şapkalı düşünme (Ekici, 2018), gezi (Ersoy, 2007; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017), gözlem (Ersoy, 2007), görüşme (Ersoy, 2007) proje (Ersoy, 2007; Tonga, 2013) ve performans (Ersoy, 2007; Memişoğlu, 2014) gibi yöntem ve tekniklerin kullanılabileceği görülmektedir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı öğretiminde karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin alan bilgisi yetersizliği, geleneksel öğretim yöntem ve teknikleri, öğretim programlarında vatandaşlık okuryazarlığına yeterli ölçüde yer verilememesi, vatandaşlık okuryazarlığına

ilişkin kavramların çok boyutlu ve soyut olması gibi birçok sorunla karşılaşılabilceği belirtilmektedir. Genel olarak öğretmen ve öğrenci niteliği, öğretim sürecinin ve öğretim programının çerçevesi, ders kitaplarının içeriği, vatandaşlık kavramının özelliği, materyal çeşitliliği ve zamandan kaynaklı sorunlarla karşılaşılabilceği ifade edilmektedir.

Nitekim yapılan çalışmalar incelendiğinde vatandaşlık eğitiminde karşılaşılan sorunların; öğretim programlarında yer alan içeriklerin vatandaşlık bilincini geliştirmek için yeterli seviyede olmadığı (Genç & Çelik, 2018; Tonga, 2013) ve ders kitabına yansımalarının yetersiz görüldüğü (Keleş & Tonga, 2014; Memişoğlu, 2014; Tonga, 2013), günlük yaşam ile yeterince ilişkilendirilmediği (Ekici, 2018; Keleş & Tonga, 2014; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), sınırlı zaman ayrıldığı (Başaran, 2007; Keleş & Tonga, 2014; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017; Tonga, 2013), vatandaşlık konularının soyut kaldığı (Başaran, 2007; Ekici, 2018; Keleş & Tonga, 2014; Tonga, 2013), içeriğin öğrenci seviyesinin üzerinde olduğu (Başaran, 2007; Ekici, 2018), materyal çeşitliliğinin kısıtlı olduğu (Başaran, 2007), sınıf mevcutlarının kalabalık oluşu (Ekici, 2018; Ersoy, 2007), öğretmenlerin nitelik eksikliği (Ekici, 2018; Memişoğlu, 2014; Şentürk vd., 2017), öğrencilerin konuya ilişkin hazırbulunuşluk düzeylerinin düşük olması (Ekici, 2018; Memişoğlu, 2014; Önal vd., 2018) ve uygulayıcıların tercih ettikleri yöntem ve stratejilerden kaynaklandığı (Genç & Çelik, 2018) görülmektedir. Araştırma bulguları ile paralel olarak vatandaşlık eğitiminde öğretmen niteliği, öğrenci hazırbulunuşluğu, öğretim programı ile ders kitaplarının içeriği, vatandaşlık kavramının niteliği ve sınıf mevcutları gibi etkenlerin karşılaşılabilecek sorunlar arasında yer aldığı görülmektedir.

Vatandaşlık okuryazarlığı toplumun şekillenmesi, ülkelerin gelişebilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için önemi giderek artan bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilgiler dersi, vatandaşlık eğitiminde önemli bir role sahiptir. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin kazandırılmasında sosyal bilgiler dersinin uygulayıcıları olan sosyal bilgiler öğretmenleri kilit role sahiptir. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bilgi, beceri ve değer algısı kritik öneme sahiptir. Öncelikle sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramını ve vatandaşlık okuryazarlığı becerisini tüm boyutlarıyla kavramış ve içselleştirmiş olmaları gerekmektedir. Nitekim vatandaşlık okuryazarlığı konusunda bilgi, beceri ve değer algısına sahip olan bir öğretmen, bu becerinin öğrencilere kazandırılması noktasında gerekli olan öğretim sürecini nitelikli bir şekilde yürütebilir.

Araştırma sonuçları genel olarak incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık okuryazarlığı olgusunun tanımı ve boyutlarına ilişkin kısmi bilgiye sahip olduğu söylenebilir. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisine sahip bir bireyin bilginin yanında beceri ve değer yeterliklerine de sahip olması beklenmekte ve birçok kavram, bilgi, beceri ve değerle ilişkilendirilmesi, vatandaşlık okuryazarlığının bütünlük ve süreç odaklı becerilerle desteklenen çok boyutlu yapısını yansıtmaktadır. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin ilköğretim 1. sınıftan itibaren kazandırılmasının, erken yaşta edinilen bu becerinin daha kalıcı ve anlamlı öğrenmelere katkı sağlayabileceği belirtilmektedir. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin öğretim sürecinde öğretmen ve öğrenci niteliği, öğretim sürecinin ve öğretim programının çerçevesi, ders kitaplarının içeriği ve vatandaşlık kavramının özelliğinden kaynaklanan sorunlar yaşanabileceği vurgulanmaktadır. Olası sorunlara yönelik çözüm önerileri arasında, öğretim programlarının revize edilmesi, öğretim sürecinde farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması ve vatandaşlık kavramının somutlaştırılmasına ilişkin öneriler yer almaktadır. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin öğretim programlarında ilk defa yer alması olumlu görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanarak şu önerilerde bulunulabilir:

1. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisi, öğrencilerin sınıf düzeylerine ve hazırbulunuşluklarına uygun olarak planlanmalıdır.
2. Vatandaşlık kavramları soyut ve çok boyutlu olduğu için öğretiminde farklı yöntem ve teknikler kullanılarak somutlaştırma adımları atılabilir.
3. Vatandaşlık okuryazarlığı becerisine ilişkin etkinlikler bilgi, beceri ve değer yapısı birlikte ele alınarak verilebilir.
4. Eğitim fakültelerinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik vatandaşlık okuryazarlığı becerisinin geliştirilmesi ve daha nitelikli hale getirilmesi için vatandaşlık eğitimi derslerine daha çok ağırlık verilebilir ve ders süresi artırılabilir.
5. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik, vatandaşlık kavramının tüm boyutlarıyla anlaşılmasını sağlayacak projeler geliştirilip, uygulamaya konulabilir.
6. Sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik vatandaşlık okuryazarlığına ilişkin bilgi, beceri, değer boyutlarında hizmet içi eğitim verilebilir.

KAYNAKÇA

Anditasari, R. D., Sutrisno, S., Nur'aini, K. N., & Aristyowati, A. (2023). Actualization of civic literacy in the learning of citizenship in high school. *International Journal of Educational Qualitative Quantitative Research*, 2(1), 7–11.

Başaran, T. (2007). *İlköğretim okullarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.].

Bıçak, İ., & Ereş, F. (2018). Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi sürecine yönelik görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 257-279.

Büyüköztürk, Ş. Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri (Geliştirilmiş 11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, H. (2009). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin bugünkü durumu ve geleceğine ilişkin görüşleri*. [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.].

Ekici, Ö. (2018). *Ortaokullarda vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlara ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.].

Engel, J. (2017). Statistical literacy for active citizenship: A call for data science education. *Statistics Education Research Journal*, 16(1), 44-49.

Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.].

Faiz, M., (2018). *Yurttaşlık okuryazarlığı*, Selahattin Kaymakçı (Ed), İlkokulda Sosyal Bilgiler Öğretimi (ss.181-209), Eğiten Kitap

Genç, K., & Çelik, H. (2018). Türkiye'deki vatandaşlık eğitiminin branş öğretmenlerinin bakış açılarıyla değerlendirilmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 126-138.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 271.

Güven, S., Tertemiz, N., & Bulut, P. (2009). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 149-170.

Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.

Hanmore-Cawley, M., & Scharf, T. (2018). Intergenerational learning: collaborations to develop civic literacy in young children in Irish primary school. *Journal of Intergenerational Relationships*, 16(1-2), 104-122.

Hart, S. (2006). Breaking literacy boundaries through critical service-learning: Education for the silenced and marginalized. *Mentoring & Tutoring*, 14(1), 17-32.

İbrahimoglu, Z., & Öztürk, C. (2013). Sosyal bilgiler dersinden örnek olay yöntemi kullanımının öğrencilerin akademik başarı derse karşı tutum ve eleştirel düşünme becerileri üzerine etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(2), 523-548.

İkinci, İ. (2016). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık algıları ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili düşüncelerinin incelenmesi*. [Doktora tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.].

Karaman Kepenekci, Y. (2005). A study of effectiveness of human rights education in Turkey. *Journal of Peace Education*, 2(1), 53-68.

Karasu-Avcı, E., Faiz, M., & Turan, S. (2020). Etkili vatandaşlık eğitiminde değerler eğitimi: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin düşünceleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 263-296.

Keleş, H., & Tonga, D. (2014). Öğrencilerin vatandaşlık bilincini etkileyen faktörlere ilişkin öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 61-85.

Kingston, R. J. (1983). The making of the public, in school and out. *Kettering Review*, (Winter), 18-24.

Levin, S. J. (2016). Student as citizen: Teaching critical civic literacy skills in the library. *Knowledge Quest*, 44(5), 28-31.

- Memişoğlu, H. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre vatandaşlık eğitimi. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 1565-1584.
- Merey, Z., Karatekin, K., & Kuş, Z. (2012). İlköğretimde vatandaşlık eğitimi: karşılaştırmalı bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3), 795-821.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2. Baskı). Newbury Park, CA: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2024). *Okuryazarlık becerileri*. 21.10.2024'te <https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/okuryazarlik-becerileri> adresinden edinilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları
- Milner, H. (2001). *Civic literacy: How informed citizens make democracy work*. Hanover, NH: University Press of New England.
- Oğuz Haçat, S. (2021). *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar II* (K. Karatekin; E. Gençtürk Güven, Ed.). Pegem Akademi
- Önal, G., Öztürk, C., & Kenan, S. (2018). Öğretmenlerin gözüyle İngiltere'de vatandaşlık eğitimi. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 243-256.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55(55), 459-496.
- Sadık, F. & Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: ilköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 48-62.
- Schiavo, R. (2020). The role of civic literacy in infodemic management. *Journal of Communication in Healthcare*, 13(4), 253-255.
- Silva, V. M., & Vaz, F. (2013). Civic literacy projects in libraries: acting in the present thinking in the future. *13*, 1-22.
- Şentürk, M., Şimşek, U., Tıkman, F., & Yıldırım, E. (2017). Sosyal bilgiler ve sınıf eğitimi öğretmen adaylarının gözünden vatandaşlık eğitimi: Nitel bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 913-925.
- Tonga, D. (2013). *8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.].
- Tünkler, V. (2013). *Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programında yer alan soyut kavramların, becerilerin ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasına ilişkin metaforik bir yaklaşım*. [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.].
- Wilson, K. K. (2002). *Promoting civic literacy*. Clemson University, Institute on Family and Neighborhood Life. (ED 466 924)
- Wutsqah, U., Atikah, T., & Kusnadi, E. (2020, March). The Urgency of Citizenship Education in Building Citizen Political Literacy in the Digital Era. In *2nd Annual Civic Education Conference (ACEC 2019)* (pp. 386-390). Atlantis Press.
- Yetişensoy, O., & Akdeniz, Ş. (2022). Japonya'da vatandaşlık eğitimi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 53-66.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-1), 453-463.
- Yiğit, E. Ö. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının gözünden vatandaşlık ve Türk vatandaşlığı. *İlköğretim Online*, 16(2), 406-427.
- Zarcadoolas, C., Pleasant, A., & Greer, D. S. (2006). *Advancing health literacy: A framework for understanding and action* (Vol. 17). John Wiley & Sons.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Since citizenship literacy is compatible with the goals of citizenship education, it is closely related to each other and is a variable that is effective in shaping the characters of individuals. Therefore, it can be said that citizenship literacy is a skill that needs to be developed and activities related to citizenship education should be carried out in a qualified manner (Anditasari et al., 2023). In this context, one of the curricula that will serve individuals to have citizenship literacy skills is the social studies curriculum, which is based on citizenship education. One of the aims of the social studies course is to raise active and participatory citizens. In this sense, it can be said that there is a strong link between citizenship literacy and social studies course.

In the Turkish Century Education Model, literacy skills are structured at three levels. The awareness level aims to recognise, understand, be aware of and develop sensitivity to basic knowledge, terms, concepts and facts; the functionality level aims to comprehend the holistic relationships between these knowledge, terms, concepts and facts; and the agency level aims to enable students to take active action by using the knowledge they have acquired (MoNE, 2024). Social studies teachers, who are the implementers of the social studies course aiming to raise individuals with citizenship literacy skills, have a key role in the acquisition of this skill. First of all, in order to acquire this skill, pre-service social studies teachers should have knowledge, skills, values and positive attitudes towards citizenship literacy. Therefore, this study aims to examine the views of pre-service social studies teachers on citizenship literacy.

Method

Phenomenology design, one of the qualitative research approaches, was used in the study. The phenomenology design provides new information about the phenomena that we are aware of or not aware of (Gürbüz & Şahin, 2014). The study group of the research consisted of 27 fourth grade pre-service social studies teachers, 24 female and 3 male, studying at a state university in the first semester of the 2024-2025 academic year. A semi-structured interview form was used as a data collection tool to collect research data. Content analysis, one of the qualitative data analysis techniques, was used to analyse the data. Content analysis was used in the stages of finding themes and organising the data according to codes and themes. Content analysis provides access to concepts and relationships that can explain the collected data (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Discussion and Conclusion

In this study, pre-service social studies teachers' views on citizenship literacy skills were analysed. In the study, when the views of pre-service social studies teachers on the definition of citizenship literacy were analysed, it was seen that they generally defined it at the level of functionality. In particular, while it is seen that they define citizenship literacy in the context of questioning citizenship rights and responsibilities, it is noteworthy that they define it less in the dimension of agency, which includes the integrated skills of using citizenship rights and responsibilities and seeking rights.

In the study, when the views of pre-service social studies teachers on the basic competencies required by citizenship literacy were analysed, the competencies were categorised as knowledge, skills and values. In the knowledge category, there are competences such as having knowledge about rights and responsibilities, political processes, laws and rules, and culture. The skills category includes critical thinking, empathy, communication and decision-making, and the value category includes the quality of respecting the rights of others. As can be understood from the results, having citizenship literacy competence requires having value and skill competence areas as well as knowledge. The development of the individual should be handled holistically.

When the views of pre-service social studies teachers on the concepts, knowledge, skills and values related to citizenship literacy are analysed, it is seen that in the concept category, concepts in the integrated and process skills of citizenship literacy such as citizenship, right, responsibility, individual, social, democracy, state, active participation are expressed. In the skill category, it is seen that it is associated with many skills such as critical thinking, communication, decision making. In the value category, it is seen that it is associated with many values such as justice, equality and respect.

In the study, when the opinions of pre-service social studies teachers about the grade levels at which citizenship literacy should be included in the curriculum were examined, it was seen that the pre-service teachers who stated that it should be included at the primary school level were more than the pre-service teachers who stated that it should be included at the secondary school level. Especially in the first grade of primary school, teaching the basic concepts of citizenship literacy is emphasised.

In the study, when the opinions of pre-service social studies teachers about the suggestions that should be made to improve citizenship literacy skills are analysed, it is seen that many suggestions such as bridging with daily life, gaining various skills, informing about rights and responsibilities and teaching basic concepts are made. Due to the

abstract and multidimensional nature of the concept of citizenship, it is seen that the suggestions made are generally aimed at concretising the concept. It is seen that suggestions were made to concretise the concept of citizenship literacy by concretising the teaching process, visiting institutions and organisations, organising conferences, seminars, theatre and competitions, field, observation and oral history studies.

In the study, when the opinions of pre-service social studies teachers on the problems that may be encountered in teaching citizenship literacy are examined, it is stated that many problems can be encountered such as inadequate field knowledge of teachers, traditional teaching methods and techniques, inadequate coverage of citizenship literacy in curricula, multidimensional and abstract concepts related to citizenship literacy. In general, it is stated that problems can be encountered due to teacher and student qualifications, the framework of the teaching process and curriculum, the content of textbooks, the characteristics of the concept of citizenship, material diversity and time.